

MINISTERSTVO
KULTURY

Proměny funkcí osídlení v prostoru v. n. Slapy

Průvodní zpráva ke Specializované mapě s odborným obsahem

Mapa je zpracována v rámci projektu MK ČR NAKI DG18P02OVV037 „Vltava – proměny historické krajiny v důsledku povodní, stavby přehrad a změn ve využití území s vazbami na kulturní a společenské aktivity v okolí řeky“.

Předkladatelem mapy je Univerzita Karlova.

Zpracovali:

RNDr. Dana Fialová, Ph.D., RNDr. Zdeněk Kučera, Ph.D., RNDr. Tereza Kůsová, Ph.D.,
doc. RNDr. Přemysl Štych, Ph.D., PhDr. Martina Tůmová, RNDr. Jiří Vágner, Ph.D.

Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, 2019

B (výsledek aplikovaný)

1. N_{map}
2. 2019
3. RNDr. Dana Fialová, Ph.D., RNDr. Zdeněk Kučera, Ph.D., RNDr. Tereza Kůsová, Ph.D., doc. RNDr. Přemysl Štych, Ph.D., PhDr. Martina Tůmová, RNDr. Jiří Vágner, Ph.D.
4. Proměny funkcí osídlení v prostoru v. n. Slapy – specializovaná mapa
5. DG18P02OVV037
6. Mapa bude zpřístupněna veřejnosti v rámci výstavy, která se uskuteční v závěrečném roce projektu.
7. Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova

Předkládaná specializovaná mapa je výsledkem projektu **NAKI DG18P02OVV037 – Vltava – proměny historické krajiny v důsledku povodní, stavby přehrad a změn ve využití území s vazbami na kulturní a společenské aktivity v okolí řeky** spoluřešitele PřF UK.

I) **Cílem** předkládaného výsledku je analýza dynamických proměn typů osídlení v prostoru vodní nádrže Slapy od období druhé poloviny 19. století do současnosti, s důrazem na důsledky zatopení původního koryta Vltavy částí Vltavské kaskády počátkem 50. let 20. století.

II) Metodika a popis specializované mapy

Řeka Vltava, naše nejdelší a patrně nejznámější řeka, představuje území, kde došlo ve 20. století vlivem výstavby Vltavské kaskády k výrazným změnám říční krajiny a proměnám osídlení. Vltavskou kaskádou se označuje soubor 9 přehrad vybudovaných na horním a středním toku řeky. Jejich výstavbou došlo k zániku mnoha obcí a historicky významných území (např. Svatojánské proudy). Cílem této části projektu NAKI je analyzovat v komplexním pohledu zásadní změny osídlení v prostoru vodní nádrže Slapy prostřednictvím specializované mapy.

Specializovaná mapa se skládá ze 7 základních prvků doplněných fotodokumentací. Prvek 01 tvoří schéma polohy zájmového regionu v rámci Česka. Schéma 02 definuje polohu katastrálních území v rámci zájmového regionu vzhledem k řece Vltavě a obsahuje základní výškovou členitost území. Schéma 03 znázorňuje polohu zaniklých sídel pro roce 1945. Kartogram 04 dokládá změnu počtu obyvatel mezi roky 1950–2011. Kartogram 05 vymezuje turisticko-rekreační funkci k. ú. zájmového regionu v kontextu celého Česka a kartogram 06 v kontextu samotného zájmového regionu. Závěrečný kartogram 07 ukazuje rozložení intenzity objektů druhého bydlení. Specializovanou mapu doplňují čtyři fotografie (08) dokládající proměny turistické a rekreační funkce po výstavbě v. n. Slapy do současnosti. Pro vytvoření schématu zájmového území bylo využito dat ArcČR 500. Schéma 03 vzniklo na základě vyhledávání v databázi Zaniklé obce a objekty. V ní je k dispozici GPS daného sídla, podle kterého byla do schématu umístěna příslušná značka.

Základním zdrojem dat pro další prvky mapy byl Historický lexikon obcí České republiky (2013), který přináší údaje o počtu obyvatel a počtu domů od prvního moderního sčítání lidu na území Česka, které bylo uskutečněno v roce 1869, v přibližně desetiletých

intervalech (s výjimkou roku 1940) až do roku 2011. Data jsou k dispozici za základní sídelní jednotky, ale vzhledem k tomu, že pro sledování funkčních změn podél toku Vltavy bylo jako základní jednotka zvoleno katastrální území, musela být data a pro tyto jednotky přepočtena. Obdobně tomu bylo i při užití Statistického lexikonu obcí České republiky (2013). Dalším zdrojem byl katastr nemovitostí, ze kterého byla využita data o počtu obytných staveb a staveb určených pro individuální rekreaci, též nazývaných druhé bydlení. Data k roku 2015 z katastru nemovitostí poskytl ČÚZK. Pro získání údajů o hromadných ubytovacích zařízeních a jejich kapacitě byla užitá veřejná databáze ČSÚ – Hromadná ubytovací zařízení České republiky. Pro ověření lůžkové kapacity jednotlivých ubytovacích zařízení bylo provedeno šetření webových stránek jednotlivých zařízení, v některých případech telefonické dotazování a funkčnost objektů byla ověřována v terénu. Pro vizualizaci zaniklých obcí posloužily údaje z databáze Zaniklých obcí a objektů (2019). Obrazovou dokumentaci představují staré fotografie z archivu Vojtěcha Pavelčíka, který je součástí týmu ČVUT hlavního řešitele tohoto projektu. Současné fotografie pořídila při terénním šetření v roce 2019 spoluřešitelka z PřF UK Dana Fialová.

Údaje znázorněny ve schématu 04 byly vypočteny jako prostý rozdíl počtu obyvatel v roce 2011 a 1950, což jsou dostupné údaje ze sčítání lidu za nejbližší období před napuštěním vodní nádrže Slapy a současností, přičemž tento rozdíl je přepočítán na %, kdy základ tvoří počet obyvatel v roce 1950. Matematicky vyjádřeno:

$$[P_{2011} / (P_{1950} / 100)] - 100,$$

kde P_{2011} je počet trvale (obvykle) žijících obyvatel v roce 2011, P_{1950} počet trvale žijících obyvatel v roce 1950. Získáme tak pokles či nárůst počtu obyvatel v roce 2011 oproti roku 1950 v procentech.

Pro schéma 05 byl uskutečněn výpočet turisticko-rekreační funkce:

$$TRF = [(L + OIR * 4 + S * 2) / P] * 100,$$

kde L je počet lůžek v hromadných ubytovacích zařízeních, OIR počet objektů individuální rekreace, který násobíme čtyřmi. Podle dlouhodobých výzkumů bylo zjištěno, že na 1 objekt individuální rekreace připadají v průměru čtyři lůžka (Bičík a kol. 2001, Vágner, Fialová 2004, Vystoupil a kol. 2006). S značí počet míst pro stany, kde je počítáno se dvěma lůžky, proto násobeno číslem dvě. P značí počet trvale bydlících obyvatel. Škála funkce je převzata z Atlasu cestovního ruchu České republiky (Vystoupil a kol. 2006). Turisticko-rekreační funkce je významným ukazatelem prostorové diferenciaci cestovního ruchu a rekreace, vyjadřuje intenzitu turistické aktivity v daném území. V obecné poloze ji lze vyjádřit jako poměr dvou populací, a to populace navštěvující dané místo (potenciální uživatelé

hromadných ubytovacích zařízení různého typu a uživatelé objektů individuální rekreace tzv. druhého bydlení) a populace navštívené (trvale bydlící obyvatelstvo). Ještě jednodušeji lze vyjádřit, že se jedná o počet potenciálních turistů a rekreantů, kteří připadají na sto trvale žijících obyvatel. Škála číselných hodnot je uvedena v tabulce 1.

Tab. 1: Hodnoty turisticko-rekreační funkce

turisticko-rekreační funkce	počet potenciálních turistů a rekreantů připadající na 100 trvale žijících obyvatel
malá	25 a méně
rozvojová	26–50
významná	51–100
velmi významná	101–200
zcela dominantní	201 a více

Zdroj: upraveno dle Vystoupil a kol. (2006)

Schéma 06 znázorňuje dále vnitřní diferenciaci této funkce uvnitř sledovaného regionu, kdy je škála zvolena podle hodnot v území se vyskytujících.

Intenzita druhého bydlení (schéma 07) je procentuálním podílem objektů druhého bydlení na počtu všech obytných staveb, matematicky vyjádřeno:

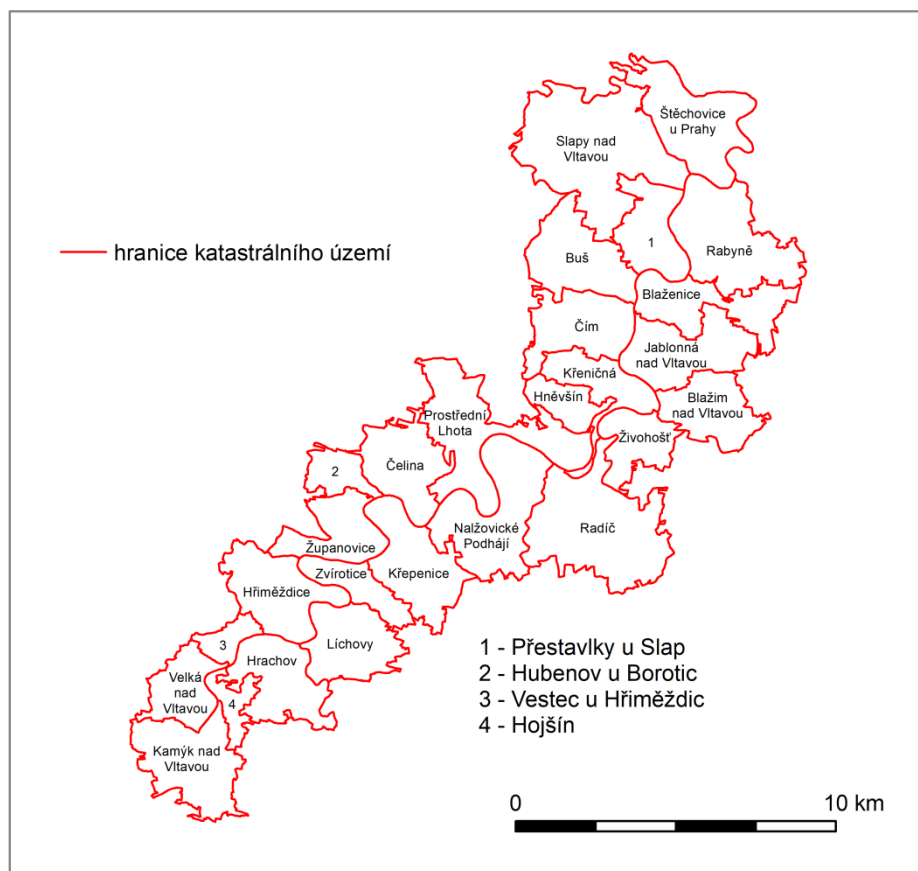
$$\text{OIR} / [(\text{OIR} + \text{TOD}) / 100],$$

kde OIR jsou objekty individuální rekreace, tzv. druhé bydlení a TOD jsou trvale obydlené domy.

Prostor vodní nádrže Slapy byl definován jako soubor 27 k. ú. přilehlých k současnému korytu řeky, zaplavenému přehradní nádrží (obr. 1).

Zájmová oblast o celkové rozloze 171 km² leží ve Středočeském kraji, v jižním zázemí Pražské metropolitní oblasti (30 až 50 km od centra). Dotčená k. ú. na levém břehu v. n. náležejí do spádových území ORP Černošice, Dobříš a Příbram, pravobřežní k. ú. do ORP Benešov a Sedlčany.

Obr. 1: Vymezení zájmového regionu

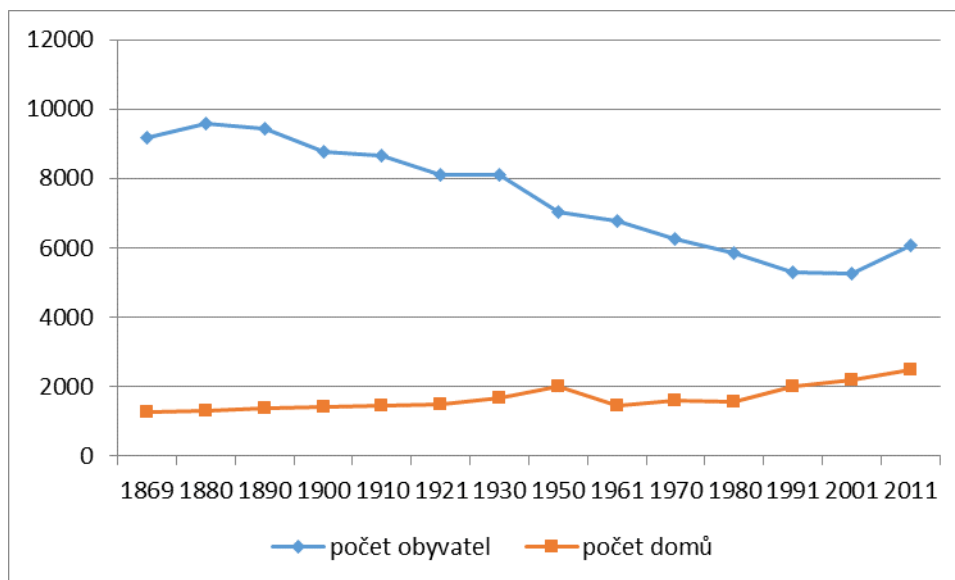
Zdroj: ArcČR 500

V důsledku výstavby v. n. Slapy a zatopení vltavského koryta v roce 1954 zaniklo 27 sídel, s největší koncentrací v severní a střední části přehrady (viz schéma 03). Vystěhováno bylo téměř 400 obyvatel (111 z obce Živohošť) a zmizelo více než 100 domů.

Jak dokládá graf 1, počet obyvatel ve sledovaném území od roku 1869 (první spolehlivě srovnatelná data díky pravidelným censům) dlouhodobě klesal, v průběhu celého 20. století až o 40 %. Během druhé světové války bylo z pravého břehu Vltavy v oblasti Rabyně a Jablonné vystěhováno původní obyvatelstvo a zřízeno vojenské území pro potřeby německých armádních jednotek (Bičík a kol. 2001). Počet obyvatel však klesal zejména kvůli urbanizačním procesům v několika etapách, z nichž ta nejvýraznější proběhla v období socialismu v 60. až 90. letech. Výstavba vodní nádrže Slapy se na počtu obyvatel nijak výrazněji neprojevila, kromě již zmíněného zániku několika menších sídel. Je však jasně patrná ve vývoji počtu domů, kdy po stabilním dlouhodobém mírném růstu nastal mezi lety 1950 a 1960 propad téměř o 30 %. Výrazně však počet domů narostl v 80. letech, hlavně díky

výstavbě rekreačních objektů, především chat a rekreačních domků, a mírně roste dodnes. Stejně tak nastal obrat ve vývoji počtu obyvatel po roce 2000 podmíněný suburbanizačními procesy v rámci širšího metropolitního území Prahy (Ouředníček a kol. 2012).

Graf 1: Změna počtu obyvatel a počtu domů v letech 1869–2011

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky (2013)

Nárůst významu turisticko-rekreační funkce je doložen nárůstem počtu objektů jak individuální rekreace (druhého bydlení) po vybudování přehrady (především pak v 60. až 80. letech), tak zvýšením počtu hromadných turistických zařízení – hotelů, kempů, podnikových rekreačních zařízení (vázaný cestovní ruch) – viz fotografie 08b. V kontextu celého Česka je turisticko-rekreační funkce k. ú. zájmového území vesměs významná, velmi významná a více než v polovině zkoumaných k. ú. dokonce naprosto dominantní.

V kontextu zájmového regionu byla velmi vysoká turisticko-rekreační funkce změněna především v k. ú. Rabyně a Živohošť s extrémní koncentrací hromadných ubytovacích zařízení. V menších k. ú. (jižněji) velmi vysokou turisticko-rekreační funkci tvoří kempingy.

Ke stěžejním typům osídlení patří druhé bydlení – objekty individuální rekreace, kdy největší intenzita chat a rekreačních domků v některých k. ú. převyšuje 75 % podílu na obytných stavbách. Zájmové území se řadí k nejintenzivněji chatařsky využívaným prostorům v celém Česku (Vágner, Fialová a kol. 2004, Vágner, Müller, Fialová 2011). Pro ilustraci tohoto typu zástavby je v mapě umístěna fotografie 08d. V populačně nejmenších sídlech je významná chalupářská funkce, která zachraňuje sídla před úplným vylidněním, degradací a zánikem. Důležitost turisticko-rekreační funkce daného regionu je pochopitelná, neboť byla

plánována už při výstavbě vodního díla. Již tehdy byly vytipovány a plánovány lokality pro umístění rekreačních zařízení (Cingroš a kol. 1959, Hruža 1959) viz např. fotografie 08c, kdy budovy postaveny pro dělníky, stavějící hráz v Nové Rabyni byly dále využívány jako hromadná ubytovací zařízení (Fialová, Marada a kol. 2013). Současná realita se však od původních plánů již značně odlišuje.

Téměř vymizela podniková rekreace – ubytovací zařízení vázaného cestovního ruchu, která vytvářela významnou část rekreační funkce území po výstavbě přehrady v období socialismu. V posledních desetiletích byla část přeměněna na klasická komerční hromadná ubytovací zařízení, část byla rozprodána jednotlivcům, ať již se jedná o chaty či byty v apartmánových domech. Hotely musely významně investovat do doprovodných zařízení typu bazén, kryté sportoviště, přístaviště (viz fotografie 08b). Objevují se i nové atrakce jako např. lanové centrum. Nadále se zájemce může ubytovat i v kempu různého stupně vybavení. Část ubytovacích zařízení je zdevastována, chátrá či zanikla.

Prakticky ve všech k. ú. v současnosti převažuje turistický a rekreační typ osídlení, s nárůstem zájmu o trvalé bydlení v některých centrech (Slapy, Štěchovice, Kamýk). Rezidenční funkci nezvyšuje jen výstavba nových domů, ale i transformace dobře vybavených rekreačních domků na bydlení trvalé.

III) Návrh využití

Vytvořená specializovaná mapa s touto průvodní zprávou poskytují unikátní datovou sadu, dokládající proměny funkcí osídlení v prostoru v. n. Slapy v posledním půldruhém století, s důrazem na velmi dynamické změny ve vývoji obyvatelstva, domovního fondu a různých typů osídlení po výstavbě a napuštění přehradní nádrže. Získané informace mohou být využity pro další historické studie a uchování obrazu zaniklých sídel a dalších prvků v krajině v digitální formě. Se změnou terénu a hydrografické sítě dochází i ke změně krajinných, sídleních i ekonomicko- i sociálně-geografických poměrů v dané oblasti – vytvořené prvky specializované mapy tedy mohou být použity pro porozumění nejrůznějších typů změn způsobených člověkem, k didaktickým účelům, pro prezentaci odborné i širší veřejnosti v rámci (muzejní) výstavy. Dále též jako podklad pro územně-plánovací dokumentaci obcí či strategický plán širšího regionu.

IV) Seznam použité související literatury:

Bičík a kol. (2001): Druhé bydlení v ČR. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha.

Cingroš, S., Pavlíček, J., Šaman, Z. (1959): Slapská rekreační oblast. Architektura ČSR, 18, s. 566–571.

Hrůza, J. (1959): K návrhu na řešení slapské rekreační oblasti. Architektura ČSR, 18, s. 572.

Ouředníček, M., Temelová, J. eds. (2012): Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha.

Vágner J., Fialová, D. a kol. (2004): Regionální diferenciacie druhého bydlení v Česku. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha.

Vágner, J., Müller, D. K., Fialová D. (2011): Second home tourism in light of the historical-political and socio-geographical development of Czechia and Sweden. Geografie, 116(2), s. 191–210.

Zdroje dat

Databáze ArcČR 500 v 3.3. ARCDATA Praha, ZÚ, ČSÚ 2016.

Databáze LUCC Czechia: Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka (1845–2010). Ivan Bičík a kol., Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha. Dostupné z: <https://lucacz.cz/databaze>

Historický lexikon obcí České republiky 1869–2011. (2013) ČSÚ, Praha.

Hromadná ubytovací zařízení České republiky. ČSÚ, Praha. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/huz/index.jsp>

Katastr nemovitostí. ČÚZK, 2015.

Mapy.cz. Dostupné z: <https://mapy.cz/>

Mapy II. vojenského mapování. Dostupné z: <https://mapy.cz/>

Statistický lexikon obcí České republiky 2005. Podle správního rozdělení k 1. 1. 2005 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů k 1. březnu 2001. Ottovo nakladatelství, s. r. o., Praha 2005.

Statistický lexikon obcí České republiky 2013. Podle správního rozdělení k 1. 1. 2013 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů k 26. březnu 2011. Český statistický úřad a Ministerstvo vnitra České republiky, Praha 2013.

Vystoupil, J. a kol. (2006): Atlas cestovního ruchu České republiky. Ministerstvo pro místní rozvoj, Praha.

V) Seznam publikací, které předcházely výsledku typu Specializovaná mapa s odborným obsahem a byly publikovány (pokud existují), případně výstupy z originální práce.

Bičík, I., Kupková, L., Jeleček, L., Kabrda, J., Štych, P., Janoušek, Z., Winklerová, J. (2015): Land Use Changes in the Czech Republic 1845–2010. Springer, Heidelberg.

Bičík, I., Kupková, L., Štych, P. a kol. (2012): Změny funkcí české krajiny a dopad na využití ploch. Modelová území Košťálkov, Abertamy – Hřebečná, Rudná, Živohošť, Moravské Slovácko. In: Chodějovská, E., Šimůnek, R. (eds.): Krajina jako historické jeviště: k poctě Evy Semotanové. Historický ústav, Praha, s. 347–372.

Fialová, D. (2014): Druhé bydlení v Česku: včera, dnes a zítra. In: Blažková, T., Fialová, D., Matoušek, V. (eds.) Individuální a masová rekreace v okolí velkých industriálních měst v 19. – 21. století. Praha, Togga, s.r.o., s. 43–62.

Fialová, D. (2014): Tradiční a nové formy druhého bydlení jako významná součást vnitrostátního cestovního ruchu. In: Holešinská, A. (ed.) 5. mezinárodní kolokvium o cestovním ruchu. Sborník příspěvků. Pavlov, 11.–12. září 2014. Brno, Masarykova univerzita, s. 16–29.

Fialová, D. (2019): Vltava ve službách člověka. Geografické rozhledy 28(5), s. 20–21 + příloha.

Fialová, D., Chromý, P., Marada, M. (2007): Historickogeografická analýza změn funkčního využití břehů Vltavy (v období od přelomu 18. a 19. století do současnosti). Historická geografie, 34, s. 307–317.

Fialová, D., Marada, M. a kol. (2013): Výstava Slapy optikou geografa, k životnímu jubileu Ivana Bičíka, Výzkumné centrum historické geografie, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha, 5. 9.–10. 10. 2013 (součástí kolektivu autorů výstavy byli i další řešitelé projektu Kučera, Z., Štych, P., Vágner, J.)

Kadlecová, V., Fialová, D. (2012): Timesharing a apartmánové byty. *Urbanismus a územní rozvoj*, 15(1), s. 20–25.

Kučera, Z. (2007): Zanikání sídel v pohraničí Čech po roce 1945 – základní analýza. *Historická geografie*, 34, s. 317–334.

Štych, P., Bičík, I., Malíková, L., Bláha, J. D. (2012): Case Study Areas Živohošť, Křeničná and Blažim: Change of land use patterns 1840–2005. In: Bičík, I., Himiyama, Y., Feranec, J., Štych, P. (eds.). *Land Use/Cover Changes in Selected Regions in the World, Volume VII.*, IGU Commission on LUCC, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze, Hokkaido University of Education, Praha, Asahikawa, s. 31–35.

Vágner, J., Fialová, D. (2011): Druhé bydlení – nejen české specifikum. *Geografické rozhledy*, 21(1), s. 8–9.